

ne iz nekakvog ideološkog uvjerenja ili političke obaveznosti. Ta bi knjiga zato morala postati obavezno štivo u našim školama. Ona je potresna priča o nama. Ona je i potresna priča o nekoliko oficira koji su bili sretni da su mogli uzviknuti — »Tito, evo nas, dolazimo« — i da u svojoj dobronamjernosti — na svoju sreću i nesreću — nisu znali za političke igre Downing streeta 10.

Darivoj Žilić

*ACTA HISTORICO-OECONOMICA JUGOSLAVIAE,
7, Zagreb 1980.*

U tome broju časopisa za ekonomsku historiju Jugoslavije objavljeni su referati podneseni na »Okruglom stolu« u Arandelovcu 27. i 28. svibnja 1980. godine o temi »Specifičnosti ekonomskog razvoja i socijalne strukture pojedinih dijelova Jugoslavije od 1918. do 1941. godine«. Organizatori »Okruglog stola« bili su Redakcioni odbor za historiju SKJ i Komisija za ekonomsku historiju Saveza društava historičara Jugoslavije. Referati su bili unaprijed dostavljeni sudionicima. U diskusiji je bila konstatirana relativna zapostavljenost toga tematskog područja u našim historijskim istraživanjima. Referati i diskusija pokazali su nedovoljnu istraženost toga znanstvenog područja, znatne praznine i nedovoljan broj objavljenih radova. Radovi objavljeni u tome časopisu značajan su doprinos jugoslavenskoj ekonomskoj historiografiji. Tu se prvi put na jednom mjestu mogu naći prikupljeni i zajedno objavljeni radovi o privrednom razvitku međuratnog razdoblja iz svih republika i pokrajina, osim Crne Gore, iako su njezini znanstvenici prisustvovali skupu i sudjelovali u raspravi. Objavljeni radovi svakako će biti vrlo korisni istraživačima iz ostalih srodnih znanstvenih oblasti. Ti radovi ujedno odražavaju stupanj istraženosti toga znanstvenog područja i stanje ekonomsko-historijske znanosti u pojedinim dijelovima naše zemlje.

Specifičnosti ekonomskog razvoja Slovenije u međuratnom razdoblju prikazao je France Kresal u referatu »Oris gospodarskega razvoja Slovenije in ekonomski položaj delavstva 1918–1941«. Referat je rađen na osnovi autorova opsežnijeg rada u kojem je obradio ekonomski i socijalno-politički položaj radničke klase u Sloveniji u međuratnom razdoblju. Prikazao je način akumulacije kapitala i ulogu stranog kapitala u privredi Slovenije. U promatranom razdoblju najveći napredak pokazivala je metalurgija, rudarstvo i industrija. Industrijalizacija u Sloveniji utjecala je na promjenu profesionalne strukture. Autor navodi da se od 1910. do 1931. godine smanjio broj poljoprivrednog stanovništva u Sloveniji od 67% na 59%, a povećao se broj radnika zaposlenih u industriji i zanatstvu od 16% na 24%. Privredna kriza nepovoljno je djelovala na privredni razvoj u Sloveniji, a pogoršao se položaj radničke klase i seljaštva. Nakon krize počeo je proces koncentracije radništva u blizini velikih gradova i rudarskih rajona. Tu je bilo koncentrirano oko 87,5% svih radnika, što je svakako imalo utjecaja na razvoj radničkog pokreta.

U referatu »Karakteristike ekonomskog razvoja u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju (1918–1941)« Z. Šimončić-Bobetko prikazala je četiri karakteristična razdoblja privrednog razvoja Hrvatske u vremenu između dva svjetska rata. Posebno su obrađene neke privredne grane: poljoprivreda, industrija, šumarstvo, zanatstvo, saobraćaj, pomorstvo, bankarstvo i turizam, a dan je i položaj seljaštva. Rad je potkrijepljen odgovarajućim kvantitativnim podacima.

Međuratni privredni razvoj u Srbiji nije obrađen cjelovito, kao u nekim drugim republikama. Podnesena su dva referata, od kojih je u jednom izlaganje vremenski ograničeno, a u drugom je obrađena imovinsko-socijalna polarizacija na selu u Srbiji. Osnovna obilježja privrednog razvoja u Srbiji u razdoblju koje je prethodilo prvom svjetskom ratu, u toku rata i neposredno poslije rata (1919. godine) obrađena su u referatu Danice Milić »Privreda Srbije i odnosi u njoj 1919. godine«. Za privredu Srbije bio je karakterističan, do prvoga svjetskog rata, njezin pretežno agrarni karakter, s prilično razvijenim zanatstvom, rudarstvom i izvoznom trgovinom (uglavnom sirovine i poluproizvodi) i s nešto industrije pretežno namijenjene širokoj potrošnji ili vojnim potrebama zemlje. Autorica je konstatala da je dosegnuti stupanj privrednog razvoja u Srbiji u razdoblju do prvoga svjetskog rata »prema svojim pokazateljima bio iza Slovenije i Hrvatske, ali ispred Makedonije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore«. Privreda Srbije pretrpjela je u toku rata znatne ljudske i materijalne gubitke, tako da je njezin poslijeratni razvoj započeo gotovo iz početka. U oblasti industrije bilo je uništeno ili odneseno više od polovice postrojenja (57% i uništena 1/3 zgrada). Za privredu Srbije u prvoj poslijeratnoj godini bila je karakteristična dezorganizacija, nesređene saobraćajne prilike, nestašica raznih proizvoda, spekulacija, inflacija, nezaposlenost i bijeda. Najteže je bilo pogođeno najsiromašnije stanovništvo pa su teškoće utjecale na zaoštavanje tadašnjih klasnih suprotnosti.

U referatu Nikole Vuče »Imovinska i socijalna polarizacija na selu u Srbiji između dva svjetska rata« ukazano je na faktore koji su utjecali na taj proces, koji ima u Srbiji svoje početke još u XIX stoljeću. Pretežan dio seljaštva živio je na malom seoskom posjedu sa zaostalim poljoprivrednom proizvodnjom. Seljaci bez dovoljno vlastite zemlje morali su ulaziti u različite oblike zakupnih odnosa s imućnijim seljacima, pa je takav zakup zapravo pretvarao seljaka u poljoprivrednoga najamnog radnika. Ta kategorija činila je seosku sirotinju, uz bezemljaše, poljoprivredne najamne radnike, nadničare, nekvalificirane radnike i slučajna zanimanja na selu. »Trgovačka zemljoradnja« i »trgovačko stočarstvo« činili su osnovnu polugu daljnjeg razvoja agrarnog kapitalizma u Srbiji. Prikazani su i neki oblici prelijevanja viška rada iz seljačke robne proizvodnje u kapitalistički sektor privrede. Među uzrocima koji su pospješili imovinsku polarizaciju na selu u Srbiji, autor navodi negativne posljedice deflacione monetarne politike, nerazmjerno poresko opterećenje, agrarnu krizu i »škare cijena« koje su se otvorile na štetu seljaštva i neke druge.

Privredni razvoj u Vojvodini u razdoblju od 1918. do 1941. godine obrađen je pregledno u tri referata. Đerđ Gal ukazao je na specifičnosti u privrednom razvoju Vojvodine do 1918. godine i njezin razvoj u bivšoj Jugoslaviji u referatu »Privreda Vojvodine između dva svjetska rata (1918–1941)«. Posebno je obrađen razvoj nekih privrednih grana: industrije, zanatstva, trgovine, saobraćaja, i socijalna struktura radništva Novog Sada 1935. godine. Prvo

je dan kratak osvrt na industrijski razvoj u Vojvodini do 1918. godine, zatim je autor pregledno izložio osnovne tendencije industrijskog razvoja toga područja u bivšoj Jugoslaviji. Vojvodina je ušla u novu državu 1918. godine s nešto razvijenijom ekonomsko-socijalnom strukturom i s prilično dobro razvijenom industrijom. Industrija u Vojvodini, za razliku od nekih drugih dijelova zemlje, bilježila je u međuratnom razdoblju relativno zaostajanje. Među faktorima koji su utjecali na tako nepovoljan razvoj industrije, autor navodi gubitak prijašnjih izvoznih tržišta, ekonomsko-političke mjere države i neke druge. Karakteristično je za vojvodansku industriju da je pretežan broj poduzeća pripadao poljoprivredno-prehrambenoj industriji. Uz nekoliko većih pretežno su to bila mala i tehnički loše opremljena poduzeća s relativno malim brojem zaposlenih radnika. Za vojvodansko zanatstvo, kao i za industriju, karakteristično je da je oko 49% te djelatnosti bilo vezano uz poljoprivredu.

O agrarnoj strukturi i provođenju agrarne politike u Vojvodini od pada feudalizma do kraja drugoga svjetskog rata govori se u referatu Arpada Lebla »Agrarna struktura Vojvodine i buržoaska politika koncesija (1918—1941)«. Autor je na osnovi podataka analizirao strukturu posjeda, socijalnu strukturu sela i provođenje agrarne reforme. Agrarna reforma nije uspjela riješiti agrarno pitanje, jer je u Vojvodini uoči drugoga svjetskog rata u rukama 6,3% veleposjednika bilo 49% zemlje, dok je ostalih 93,7% seljaka imalo samo 51% zemlje. Agrarnom politikom bio je favoriziran veliki posjed na štetu sitnog seljaštva i poljoprivrednih radnika. Agrarna reforma u Vojvodini provodila se i na štetu pojedinih nacionalnosti. Prikazana je politika KPJ i njezin stav prema agrarnoj reformi i prema tome kako je vlasti provode. U referatu »O specifičnostima privrednog razvoja Vojvodine u godinama između prvog i drugog svjetskog rata« Milenko Palić dao je pregled razvoja privrede i radničkog pokreta. Za period do 1918. godine bio je karakterističan napredak svih osnovnih privrednih grana »diktiran i usmjeravan« od države tako da je Vojvodina »pretežno ostala agrarna baza izrazito industrijskih reona Ugarske«. Razvoj privrede Vojvodine bio je praćen jako izraženom klasnom diferencijacijom stanovništva. Karakteristično je bilo za privredni razvoj Vojvodine u razdoblju od 1918. do 1941. godine njezino zaostajanje u dva pravca, i u odnosu na njezin raniji privredni razvoj, i u odnosu na ostale jugoslavenske zemlje s kojima se 1918. godine našla na približno istom stupnju privrednog razvitka. Stagnacija i zaostajanje djelovali su u gotovo svim oblastima vojvodanske privrede, što je bilo praćeno velikom nezaposlenošću. Uzroke takvom stanju treba tražiti u ekonomsko-političkim mjerama države, gubitku ranijih izvoznih tržišta, lošoj saobraćajnoj povezanosti s ostalim dijelovima zemlje, agrarnoj politici, a posebno u nedostacima pri provođenju agrarne reforme, nerazmjernom poreskom opterećenju i dr.

Privredni razvoj u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 1918. do 1941. godine, demografska dinamika, socijalne strukture i položaj njezine radničke klase obrađeni su u četiri referata (K. Hrelje, I. Bošnjovića, A. Hadžirovića i Đ. Piljevića).

Referat Kemala Hrelje »Bitna obilježja privredne i socijalne strukture u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata« sačinjen je na bazi autorove šire studije »Privreda Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata«. U radu je dana kratka analiza demografskih karakteristika, uvjeta poljoprivredne

proizvodnje, razvoja industrije i rudarstva s namjerom da se što potpunije sagleda »koji su sve faktori uticali na jačanje radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini i na njegovo klasno sazrijevanje u međuratnom razdoblju, a napose pred drugi svjetski rat«. Naslijeđena demografska i privredna struktura nepovoljno su djelovale na privredni razvoj tako »da se jedva može govoriti o nekom napretku«. Ekonomska struktura stanovništva bila je nepovoljna, jer je u poljoprivredi bilo zaposleno 84,1% stanovništva. Broj osoba zaposlenih u industriji, rudarstvu i zanatstvu činio je 1931. godine samo 6,7% stanovnika. U međuratnom razdoblju bilo je podignuto oko 130 novih tvornica, ali je usprkos tome industrija u Bosni i Hercegovini ostala »prenaglašeno siroviniska s niskim organskim sastavom kapitala« i neravnomjerno teritorijalno raspoređena. Socijalne prilike u Bosni i Hercegovini u promatranom razdoblju karakteriziralo je »siromaštvo, velika latentna nezaposlenost i veoma česta akutna nezaposlenost, niske najamnine zaposlenih i predug radni dan«.

Ilijaš Bošnjović obradio je pregled promjena u privrednoj strukturi i kretanju stanovništva u referatu »Privreda i stanovništvo Bosne i Hercegovine u međuratnom razdoblju«. Posebno su obrađeni glavni sektori privrede: industrija i rudarstvo, poljoprivreda i šumarstvo, bankarstvo i formiranje bankarskog kapitala. U pregledu stanovništva obrađeno je ukupno i aktivno, ekonomska struktura i seosko-gradska struktura. Industrijski razvoj u Bosni i Hercegovini bio je u međuratnom razdoblju mnogo sporiji nego u nekim drugim dijelovima zemlje. Uglavnom se razvila industrija nižeg stepena prerade, pretežno vezana za iskorištavanje prirodnog bogatstva. Poljoprivredu je karakteriziralo ekstenzivno gospodarenje, pa zbog neprestanoga demografskog rasta i niskog prinosa nije mogla da potpuno prehrani stanovništvo. Privredni razvoj u Bosni i Hercegovini bio je usporen i zbog provođenja oštre poreske politike prema tom području do 1929. godine. Broj stanovnika povećao se u promatranom razdoblju za 44%. Autor konstatira »da je proces industrijalizacije u Bosni i Hercegovini bio neprimjetan u toku dvije decenije međuratnog perioda«. Zaključuje da je u međuratnom razdoblju bio usporen ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine ekonomskom politikom države, što je uz porast stanovništva djelovalo na opće osiromašenje, naročito seoskog življa.

Ahmed Hadžirović se u referatu »Privredne prilike i položaj radnika u Bosni i Hercegovini 1929–1941« osvrnuo na prikaz stanja u nekim privrednim oblastima i promatrao kako se ono odrazilo na položaj radništva. Autor navodi kao jednu od bitnih karakteristika industrije u Bosni i Hercegovini njezin neravnomjeran razvitak. Postojao je neravnomjeran razvoj pojedinih industrijskih grana, pa se oko 75% industrijskih poduzeća ubrajalo u samo šest industrijskih grana. U pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine razvitak industrije bio je također neravnomjeran, jer je najveći broj poduzeća bio koncentriran u centralnom dijelu Bosne, i to pretežno uz prugu Sarajevo–Doboj. Karakteristično je također da su sva najveća rudarska i industrijska poduzeća bila u rukama države, što je svakako utjecalo na položaj radnika. Autor smatra da je cjelokupni privredni razvoj Bosne i Hercegovine u promatranom razdoblju bio spor i nedovoljan, a naročito kada se uspoređi s privrednim mogućnostima.

U referatu Đorđa Piljevića »Ekonomske prilike u Hercegovini između dva svetska rata« posebno su obrađene ekonomske mogućnosti i ekonomski razvoj, saobraćaj, industrija, poljoprivreda i stanovništvo. Mogućnosti koje su posto-

jale za privredni razvoj u Hercegovini bile su u međuratnom razdoblju samo djelomično iskorištene. Saobraćajnice izgrađene do 1918. godine bile su u lošem stanju, a ono se u međuratnom razdoblju nije izmijenilo. Bilo je to industrijsko nerazvijeno područje, a i ono malo industrije što je postojalo bilo je teritorijalno neravnomjerno raspoređeno. Nešto bolje bila je razvijena drvna industrija i prerada duhana. Znatnija koncentracija radništva postojala je u željezničkoj radionici i ložionici i duhanskim stanicama, što je utjecalo na razvoj radničkog pokreta. U poljoprivredi Hercegovine bilo je zaposleno 85,8% stanovništva, ali ga ona nije mogla prehraniti, pa je bilo prisiljeno na iseljavanje. Agrarno pitanje u Hercegovini bilo je samo djelomično riješeno agrarnom reformom i kolonizacijom. U radu je prikazana socijalna i nacionalna struktura stanovništva.

Područje Makedonije obrađeno je u dva rada od kojih je u jednom težište stavljeno na obradu agrarne reforme i kolonizacije, a u drugom su ocrtane osnovne karakteristike privrednog razvoja i socijalna struktura stanovništva. Aleksandar Apostolov je u referatu »Specifičnosti u rešavanju agrarnog pitanja u vardarskom delu Makedonije 1919—1941. godine« težište stavio na provođenje agrarne reforme sa specijalnim osvrtom na kolonizaciju toga dijela Makedonije. Autor je obradio agrarno-pravne odnose u Makedoniji u vrijeme provođenja agrarne reforme i okolnosti u kojima se ona provodila. Agrarna reforma bila je iskorištena u političke svrhe a bilo je i zloupotreba. Domaćim agrarnim interesima podijeljeno je mnogo manje zemlje nego kolonistima. Za ciljeve agrarne reforme u Makedoniji bilo je do kraja 1940. godine oduzeto 153.165 ha zemlje i kolonizirano 4167 porodica. Poslije 1945. godine nova narodna vlast ispravila je pogreške učinjene pri provođenju agrarne reforme u bivšoj Jugoslaviji. Revizijom je bilo ustanovljeno da je kolonistima bilo bespravno dano nešto manje od 2/3 dodijeljene zemlje u bivšoj Jugoslaviji na teritoriju NRM.

Dančo Zografski obradio je ekonomsku i socijalnu strukturu Makedonije u referatu »Karakteristike ekonomskog stanja, socijalne strukture i nacionalnog pitanja u Makedoniji 1918—1941«. Socijalna je struktura okarakterizirana kao nepovoljna, jer je 74,3% stanovništva bilo zaposleno u poljoprivredi. Posjedovna struktura također je bila nepovoljna, jer je prevladavao sitan posjed sa zaostalim poljoprivrednom proizvodnjom. Dan je kratak pregled razvoja ostalih grana privrede. Karakterističan za makedonsku industriju u međuratnom razdoblju bio je njezin neravnomjeran teritorijalni raspored, neravnomjeran razvoj po industrijskim granama uz slabo sudjelovanje domaćega makedonskog kapitala. To stanje zorno nam prikazuju podaci autorova rada, prema kojima je 40,5% industrije bilo locirano u Skopju, a više od 1/3 cjelokupne industrije otpadalo je na duhansku industriju, koja je zapošljavala 66,4% cjelokupnog radništva. Veći dio toga rada posvećen je obradi nacionalnog pitanja u Makedoniji, te načelima i gledištima KPJ u pogledu njegova rješavanja.

U referatu Milovana Obradovića »Stav KPJ prema agrarnom i seljačkom pitanju na Kosovu 1918—1941. godine« istaknuta su gledišta Partije o tim važnim pitanjima na osnovi partijskih dokumenata (rezolucija, proglosa) donesenih na partijskim kongresima i konferencijama u međuratnom razdoblju. Autor je ukazao na specifične društveno-ekonomske i političke odnose na Kosovu u promatranom razdoblju. Komunistička partija vrlo je brzo shvatila važnost tih pitanja i zauzela je pravilan stav prema agrarnom i seljačkom pitanju.

Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju povezivao je borbu za rješavanje ekonomskih i socijalnih pitanja s borbom za nacionalna prava svih stanovnika Kosova. Partija se zalagala za što čvršću suradnju naroda Kosova i borila se za njihovu ravnopravnost, razvijala je ideju bratstva i jedinstva među narodima Kosova.

Ekonomski položaj Jugoslavije u međunarodnim odnosima i posebno njezin odnos prema Njemačkoj obradio je Nikola Živković u referatu »Pozicije nemačkog kapitala u Jugoslaviji uoči drugog svetskog rata«. Autor je naveo razloge koji su prinudili Jugoslaviju, kao uostalom i neke druge agrarne zemlje jugoistočne Evrope, da se u godinama nakon ekonomske krize sve više prvo privredno, a kasnije i politički vezuje za Njemačku. Kao jedan od glavnih razloga za povezivanje s Njemačkom autor drži mogućnost plasmana jugoslavenskih poljoprivrednih viškova na njemačko tržište. Njemačka je Jugoslaviji omogućila određene povlastice pri uvozu, ali je zato uvezenu robu plaćala klininški. Jugoslavenska privreda počela je već od 1934. godine postepeno postajati ovisna o Njemačkoj. Njemački kapital zadobio je značajne pozicije u svim važnijim oblastima jugoslavenske privrede. Potkraj 1940. godine na njemački kapital otpalo je 30% ukupno investiranog kapitala u jugoslavenskoj privredi. Njemačka je zadobila i značajne pozicije u jugoslavenskoj vanjskoj trgovini. Potkraj 1939. činio je njemački uvoz u Jugoslaviju 54,1% ukupnoga jugoslavenskog uvoza, a 1940. godine dosegao je jugoslavenski izvoz u Veliku Njemačku (Njemačka, Austrija i Čehoslovačka) 75% ukupnoga jugoslavenskog izvoza. Jugoslavija je bila postepeno uvlačena uz privrednu i u političku ovisnost o Njemačkoj.

Smiljana Đurović je u referatu »Kritika 'agrarnističke' ideologije i druge osnovne ocene teoretskog časopisa KPJ 'Klasna borba' o ekonomskom razvoju i problemima Jugoslavije između dva rata« ukazala na nedovoljnu istraženost ekonomskog razvoja Jugoslavije od 1918. do 1941. godine i na nedostatak monografskih radova zasnovanih na korištenju arhivske građe. Konstatirana je potpuna neistraženost odnosa i stava KPJ prema ekonomskom razvoju Jugoslavije u međuratnom razdoblju. Autorica je također ukazala na već poznatu činjenicu da se do sada znatno veća pažnja poklanjala proučavanju političke historije. Konstatirala je »da i u istoriografiji, koja se bavi izučavanjem istorije radničkog pokreta i KPJ, prevladuje u potpunosti interesovanje za politički razvoj, što je svakako sasvim u suprotnosti sa osnovnim postavkama marksizma«. Izložena su neka gledišta i ocjene KPJ o ekonomskom razvoju u Jugoslaviji u međuratnom razdoblju (1918—1941) na osnovi članaka objavljenih u teoretskom časopisu »Klasna borba«. Autorica se posebno osvrnula na gledišta i ocjene Filipa Filipovića o nekim bitnim problemima, kao što su bili agrarno pitanje i ekonomska kriza, objavljene u »Klasnoj borbi«. Kao posebno važan izvor za dobivanje uvida u gledište KPJ o ekonomskim problemima i privrednom razvoju Jugoslavije između dva svjetska rata, autorica je analizirala dvije rezolucije KPJ objavljene u »Klasnoj borbi«, i to »Rezoluciju VI plenuma CK KPJ o međunarodnom i unutrašnjem položaju Jugoslavije i o zadacima KPJ« i »Rezoluciju o privrednom i političkom položaju Jugoslavije i zadacima KPJ«.

O ideološko-političkom uzdizanju zatočenih komunista, proučavanju marksizma i društveno-ekonomskih problema govori se u referatu Dragice Lazarević »Neki rezultati istraživanja komunista na robiji o ekonomskom razvoju Jugo-

slavije između dva svetska rata«. Ukazano je na brojnost analitičkih radova rukovodećeg kadra KPJ iz vremena ekonomske krize u kojima su obrađena društveno-ekonomska kretanja u Jugoslaviji. Posebno se osvrnula na neke radove zatočenih komunista iz oblasti ekonomike, koji su do sada bili manje poznati ili potpuno nepoznati. Neki od tih radova bili su objavljeni u listovima »Za bolševizaciju«, organu partijske organizacije u Sremskoj Mitrovici, i u »Narodnom frontu slobode«, organu političkih osuđenika. Manje su poznati radovi iz rukopisne ostavštine osuđenika komunista iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici, gdje se nalaze i ovi radovi: »Veliko i malo gazdinstvo«, »Agrarni odnosi«, »Agrarno pitanje i pretkapitalističke forme«, »Šta je vlada SHS dala seljacima«, »Štrajk tekstilnih radnika u Sloveniji 1936«, »Sindikalni pokret u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji – Zadaće sindikalnog pokreta u Jugoslaviji«, »Agrarna kriza 1925–1929« i drugi. Dragica Lazarević skrenula je pažnju na do sada nepoznati, a ujedno najopsežniji rad zatvorenih komunista iz oblasti ekonomike, napisan u kaznionici u Sremskoj Mitrovici. Rad ima oko 300 stranica, umnožen je na šapirografu, a pisan s više rukopisa. Lazarevićeva nije spomenula moguće autore toga teksta. U radu je dana analiza stanja i razvijenosti kapitalističkog društva u Jugoslaviji u razdoblju od 1918. do 1936. godine.

Na skupu je bilo dogovoreno da će se diskusija štampati, ali se to kasnije nije moglo realizirati iz finansijskih razloga. U časopisu je štampano samo sudjelovanje u diskusiji druga Boška Šiljegovića, koji je skupu prisustvovao u ime Komisije za historiju SKJ.

Zdenka Šimončić-Bobetko

NIKOLA VISKOVIĆ, Pojam prava. Prilog integralnoj teoriji prava, »Logos«, Split 1981, 379 str.

Tvrđnja da u našoj poslijeratnoj pravnoj literaturi nedostaju djela posvećena općoj pravnoj problematici ne ističe ništa novo ukoliko ne sadrži dovoljno svjesti o glavnom pitanju na tom području. Ono bi moglo glasiti: postoji li marksistička teorija prava i koje su njene odlike. Niz naših istaknutih teoretičara slažu se da takav ozbiljan pokušaj jugoslavenskoj teoriji prava tek predstoji. Uz značajne priloge u oblasti marksističke metodologije i teorije prava, posebno autora R. Lukića, B. Perića, S. Vračara i ostalih, ne čine se pretjeranim ocjene da se jugoslavenska teorija prava razvijala na tragu normativnog i ekonomističkog redukcionizma. Nedostatak konzistentne marksističke teorije prava jednako se osjeća i u svjetskoj teoriji, unatoč značajnim autorima marksističkog opredjeljenja (I. Szabo, K. Opalek, I. Kerimov, U. Cerroni i dr.).

Nedostatnosti u određenju budućeg teorijskog rada ukazuju prije svega na potrebu korjenitih promišljanja jednog od temeljnih pitanja marksističke teorije prava: određenje osnove i kriterija pojma prava. Čini se da upravo knjiga N. Viskovića »Pojam prava« može otvoriti sustavniji razgovor o marksističkom poimanju prava. Iako je od suvremenih autora uvrštena u »najznačajnija